

Mogelijke waarnemingen van de ondersoorten *serrirostris* en *johanseni* van de Rietgans *Anser fabalis*

Possible sight records of the subspecies *serrirostris* and *johanseni* of the Bean Goose *Anser fabalis*

L. M. J. van den Bergh

Ten gevolge van de koudegolf die in januari en februari 1979 vrijwel geheel Europa overspoelde, traden er grote veranderingen op in de Nederlandse winterpopulatie van de Rietgans. Normaliter overwinteren er hier te lande overwegend Westsiberische toendrarietganzen *Anser fabalis rossicus*, de laatste jaren c. 40 000 - 50 000 exemplaren. (Ganzenwerkgroep IWRB 1978, 1979). Veel minder komt de Europese taigarietgans *Anser fabalis fabalis* voor; gewoonlijk maximaal 1500 - 1600 exemplaren (van den Bergh 1979) voor geheel Nederland. In januari en februari 1979 werd er op de gebruikelijke pleisterplaatsen echter maar weinig *A. f. rossicus* gezien. Des te talrijker was evenwel *Anser fabalis fabalis*, waarvan er meer dan 15 000 in ons land werden aangetroffen.

Bij het bekijken van Rietganzen werden in deze winter viermaal sterk afwijkende groepjes gezien. Eenmaal ging het hierbij om vogels met duidelijke toendrakenmerken, in de overige gevallen betrof het Taigarietganzen. Hieronder worden deze waarnemingen afzonderlijk besproken.

De waarnemingen

- a. Toendrarietganzen, met de kenmerken van de Oostsiberische *A. f. serrirostris* bij Vught. Op 3 februari 1979 werden er in de Vughtse Gement, tussen Vlijmen en Vught (NB), twee groepjes van respectievelijk 5 en 9 Rietganzen gezien in gezelschap van een groep van 115 vogels van de vorm *A. f. fabalis*. De vogels van deze twee groepjes vielen direct op door hun typische toendrarietgans-habitus, met dikke, relatief korte hals en gedrongen lichaamsmodel maar vooral door hun snavels. Deze snavels waren nagenoeg geheel zwart, met slechts een smalle oranjegele ring vlak achter de nagel; de ondersnavels waren sterk gekromd. De snavels maakten een zeer zware, massieve en „gewelfde” indruk. Het verenkleed van al deze vogels was aanzienlijk lichter dan dat van de hen omringende *fabalis*-ganzen. Zij waren van hetzelfde formaat als *A. f. fabalis*, dus aanzienlijk groter dan *A. f. rossicus*.

Opvallend was ook het gedrag. Hoewel zij zich in het gezelschap van 115 *fabalis*-ganzen bevonden, bleven zij steeds als duidelijk herkenbare familiegroepjes van 5 en 9 vogels bij elkaar. De ganzen hielden zich op in een open graslandgebied binnen het afpalingsrecht van een tweetal eendenkooien.

De waarneming werd gedaan onder gunstige omstandigheden bij helder, zonnig weer, op een afstand van c. 60 - 75 m, met 8x40, 8x56, en 10x50 kijkers en een 40x60 telescoop. Medewaarnemers waren J. F. N. van den Bergh-van Leeuwen, W. H. A. Hekking en F. J. de Vries. Bij latere bezoeken aan dit gebied en de wijde omgeving werden deze ganzen niet meer teruggevonden.

In verband met het grote formaat (zelfde grootte als *A. f. fabalis*) en de zeer markante, zware, gewelfde en grotendeels zwarte snavels lijkt het mogelijk dat het hier vogels van het oostelijke ras van de toendra-rietgans, *A. f. serrirostris*, betrof.

- b. Afwijkende Rietganzen bij Waspik. Op 20 februari 1979 ontdekte ik in de Groot Waspijsche- en Raamsdonksche Polder onder Waspik (NB) bij 840 Kolganzen *Anser albifrons* en 45 Rietganzen van het ras *A. f. fabalis* een familiegroepje van 3 Rietganzen dat zich enigszins afgezonderd van de andere ganzen ophield.

Het ♂ was van een zeer groot formaat; met een lange, slanke hals en een eveneens opvallend lange, „platte” snavel. De snavel was vrijwel geheel zwart met alleen direct achter de snavel een smalle oranjegele ring. Het ♀ was aanzienlijk kleiner met een typisch *fabalis*-postuur en een hoofdzakelijk gele snavel met slechts enkele zwarte partijen. Bij deze beide vogels, ongetwijfeld een paartje, bevond zich één eerstejaars exemplaar, dat qua habitus, snavelvorm en -kleur sterk op het ♂ leek, maar wat kleiner was (mogelijk eerstejaars ♀?).

Na enige tijd vlogen deze drie vogels, die met een 8x56 kijker en 40x60 telescoop van een afstand van minder dan 50 m langdurig geobserveerd konden worden, weg en streken enkele honderden meters verder in de polder weer neer, dicht bij een groepje van een tiental

fabalis-ganzen. Hierbij viel vooral het zeer grote formaat van het ♂ ten opzichte van de overige ganzen duidelijk op. Het jonge exemplaar was ongeveer van gelijk formaat als de grootste exemplaren van de *fabalis*-ganzen (♂♂).

Op grond van het grote formaat en de karakteristieke snavelvorm en -tekening zou het ♂ tot de vorm *A. f. johanseni* kunnen behoren. Het ♀ vertoonde in ieder geval onmiskenbare *A. f. fabalis*-trekken. Hoewel het jonge exemplaar een aantal kenmerken van *johanseni* bezat, kan dit derhalve geen zuivere Johansens-rietgans geweest zijn, doch vermoedelijk een bastaard van *A. f. johanseni* x *A. f. fabalis*. Mogelijk waren deze vogels uit een oostelijke populatie van *A. f. fabalis* afkomstig, misschien zelfs uit een gebied waar vermenging met *A. f. johanseni* voorkomt.

Het terrein waarin de vogels zich ophielden, bestond uit laaggelegen graslanden in de beschutting van een populierenbos en enkele elzenhagen.

Andere afwijkende ganzen werden hier niet opgemerkt.

- c. Taigarietganzen met de kenmerken van de Westsiberische *A. f. johanseni* bij Beuningen. In het Beuningsche Broek, Beuningen (Gld) werd op 22 februari 1979 een familie van 5 Rietganzen (♂, ♀ en 3 juv.) gezien die opvielen door hun grote formaat, zeer lange en slanke halzen en dito snavel. De snavels hadden het model van de snavel van de Wilde Zwaan *Cygnus cygnus*. Zij waren zeer lang en laag („plat”) en de ondersnavels waren, voor zover waarneembaar, kaarsrecht. Vrijwel de gehele snavel van al deze vogels was zwart, slechts achter de nagel bevond zich een smalle oranjegele ring. Geen enkele van deze vijf vogels had ook maar een spoor van een witte kol aan de snavelbasis (bij volwassen exemplaren van *A. f. fabalis* is een grotere of kleinere kol eerder regel dan uitzondering!). In de directe nabijheid waren 38 ganzen van de vorm *A. f. fabalis* aanwezig, die goede vergelijkingsmogelijkheden boden. Het ♂ was aanzienlijk groter dan een ♂ van *A. f. fabalis*. Het ♀ en de jonge vogels waren ongeveer van hetzelfde formaat als een fors ♂ van *A. f. fabalis*.

De vogels bleven als familiegroepje steeds vlak bij elkaar, meestal enigszins afgezonderd van de *fabalis*-ganzen maar soms er tussendoor lopend, waarbij zij steeds aan de grote afmetingen duidelijk te onderscheiden waren. De ganzen verbleven op een vochtig grasland naast een populierenbos in een open komkleigebied.

- d. Taigarietganzen met kenmerken van *A. f. johanseni* bij Amerongen. Op 23 februari 1979 nam ik op het landgoed Kolland tussen Ameron-

gen en Wijk bij Duurstede (U) eveneens een familie van 5 Rietganzen waar met onmiskenbare *johanseni*-kenmerken. Ook nu weer betrof het een ♂, een ♀ en een drietal juveniele vogels. Zij foerageerden in de nabijheid van 2 Kolganzen, 15 exemplaren *A. f. rossicus* en 38 exemplaren *A. f. fabalis*, waardoor het formaat van deze vogels goed vergeleken kon worden.

Zij waren duidelijk groter dan *A. f. fabalis*; vooral het ♂ was uitzonderlijk groot. Hij was zelfs op een afstand van ruim 100 m zonder kijker nog duidelijk te onderscheiden! Naast de zeer grote afmetingen en de zeer lange, slanke hals was ook van al deze vogels de snavel lang en „plat”, grotendeels zwart met een smalle oranjegele ring achter de nagel. Ook nu weer viel mij het ontbreken van witte kolletjes bij deze vogels op.

De vogels waren zeer schuw en waakzaam. Het ♂ stond voortdurend op wacht, met gestrekte hals. Bij mijn nadering vlogen zij enkele malen op, om evenwel enkele tientallen meters verderop weer neer te strijken. De waarnemingen werden onder gunstige belichtingsomstandigheden gedaan met 8x56 kijker en 40x60 telescoop op afstanden die varieerden van 40 tot 120 m. De vogels foerageerden op grasland in een coulissenlandschap met bosjes, houtwallen en meestal smalle graslandpercelen. Toen er op geringe hoogte een helikopter passeerde, vlogen de ganzen in paniek op en verdwenen tussen het geboomte uit het gezicht. Zij konden nadien niet meer teruggevonden worden.

Discussie

Bij het bekijken van Rietganzen valt telkens weer de grote mate van variabiliteit in snavelvorm en -kleur, lichaamsvorm en afmetingen op. Zelfs binnen een relatief kleine groep ganzen kunnen al „typen” onderscheiden worden. Deze grote variabiliteit maakt het moeilijk (zo niet onmogelijk) om ganzen van verschillende populaties individueel in het veld te onderscheiden te meer daar bekend is dat de meeste ondersoorten geleidelijk in elkaar overgaan en er bovendien op grote schaal mengpopulaties voorkomen. Huyskens (1977) noemt „groepsidentiteit” als een belangrijk onderscheidingspunt voor groepen Rietganzen en inderdaad is dat welhaast de enige mogelijkheid om deze vogels bij veldwaarnemingen bij een bepaalde subspecies in te delen. Wanneer men afgaat op individuele kenmerken, stuit men steeds weer op het probleem dat bijna geen enkele Rietgans gelijk is aan een ander, althans wat betreft de meeste populaties van *A. f. rossicus* en *A. f. fabalis*. Zo constateerde Roselaar (1977) reeds dat van de in Nederland overwinterende ganzen van de vorm *A. f. fabalis* c. 30% een donkere snavel heeft terwijl bij de rest de snavel overwegend geel is.

Bij observaties van duizenden Taigarietganzen in ons land kon ik echter nimmer karakteristieke afwijkingen ontdekken die in de richting van *A. f. johanseni* zouden kunnen wijzen, afgezien van één Rietgans die zich op 20 januari 1977 bij een groepje van 9 exemplaren *A. f. fabalis* ophield, in de polder Schoteruiterdijken onder Langelille (F). Deze vogel was van een zeer groot formaat, had een lange, slanke hals en een slanke, zwarte snavel met kleine oranjegele ring. Helaas was de observatiemogelijkheid toen erg ongunstig ten gevolge van mist.

Bij het bekijken van enkele tienduizenden Taigarietganzen in de winter 1978/79 werden slechts driemaal taigavogels gezien die sterk afweken door formaat, snavelvorm en -kleur en die zich bovendien als afzonderlijke groepjes (families) gedroegen. Kist (1956) wees reeds op het belang om bij waarnemingen van mogelijke Johansensrietganzen af te gaan op vogels die groep- of familiegewijze (niet individueel) lange, rechte en hoofdzakelijk zwarte snavel vertonen.

De waarneming van 20 februari 1979, toen er bij Waspik een gemengde familie werd gezien met één vogel die *johanseni*-kenmerken vertoonde, één vogel die duidelijk tot *fabalis* behoorde en een jong exemplaar dat vermoedelijk als een intermediair kon worden beschouwd, is dus weinig bruikbaar. Anders is het ten aanzien van beide families van Johansens-ganzen op 22 februari 1979 bij Beuningen en op 23 februari 1979 bij Amerongen. Het is namelijk niet aannemelijk dat *fabalis*-vogels zó consequent alle *johanseni*-kenmerken zouden vertonen.

Ook bij *A. f. rossicus* is de variabiliteit erg groot, maar deze subspecies is altijd aanzienlijk kleiner dan *A. f. fabalis*. Bij jarenlange observaties van zeer grote aantallen van deze Toendrarietganzen nam ik tot dusverre slechts éénmaal een vogel waar die op grond van kenmerken als: zeer zware, gewelfde snavel die geheel zwart was met direct achter de nagel een kleine gele ring; gedrongen en „massieve” gestalte en een zeer groot formaat, mogelijk tot *serrirostris* zou kunnen behoren. Deze vogel verbleef op 11 januari 1976 bij een groep van 141 exemplaren *A. f. rossicus* bij Griethausen, Kreis Kleve (BRD), was enigszins afgezonderd van de andere ganzen en viel, behalve door de veel grotere afmetingen en de zeer zware snavel, ook op door het lichte verenkleed. Deze vogel had een flinke witte kol.

De 14 Toendrarietganzen die op 3 februari 1979 bij Vught werden waargenomen, herinnerden sterk aan deze vogel. Doordat zij alle hetzelfde postuur en dezelfde snavelvorm en -kleur vertoonden en bovendien van gelijke afmetingen waren als *A. f. fabalis*, lijkt het niet onmogelijk dat het hier vogels van de vorm *A. f. serrirostris* betrof.

Het blijft van groot belang om in de toekomst,

wellicht vooral bij strenge koude, aandacht te besteden aan het mogelijke voorkomen van oostelijke rietgansvormen in ons land. Hierbij is het vooral zaak om attent te zijn op vogels die groeps- of familiegewijze verschillen vertonen t.a.v. de andere Rietganzen.

Summary

In January and February 1979, large numbers of Bean Geese from eastern populations came to The Netherlands as a result of severe cold weather. This appeared from the numerous observations of Taiga-Bean geese-*Anser fabalis fabalis*. These geese can be distinguished from the Tundra-Bean geese-*A. f. rossicus* by their large but slender size and long, predominantly orange yellow bills.

In almost every group of *A. f. fabalis* some birds with more black than yellow bills occur, but otherwise they are similar to other geese. Probably this concerns individual colour variations and does not point to birds of different geographic origin.

During observations of many thousands of Bean Geese in the winter 1978/a few times birds were seen, which as a group (mostly as family group) clearly differed from the other geese by a number of distinguishing characteristics. Firstly, 14 very large Tundra Bean Geese were seen on February 1979 near Vught, province of Noord-Brabant. It seems quite well possible that they belonged to *A. f. serrirostris*. After the observation of a presumably mixed family of *A. f. johanseni* x *A. f. fabalis* on 20 February 1979 near Waspik (province of Noord-Brabant), families of 5 Bean Geese with characteristics of *A. f. johanseni* were observed near Beuningen (province of Gelderland) on 22 February 1979 and near Amerongen (province of Utrecht) on 23 February 1979.

In all cases these birds probably belonged to subspecies whose distribution extends eastward from the areas of *A. f. rossicus* and *A. f. fabalis*. The appearance of such birds in Western Europe can be explained by the severe cold in Northern-, Eastern-, and Central Europe. In the future, it is important to pay attention to Bean Geese which as a group or family clearly differ from other such groups, especially during severe cold.

Literatuur

- van den Bergh, L. M. J. 1979. Over het voorkomen van Taigarietganzen (*Anser fabalis fabalis*) in het stroomgebied van de grote rivieren in de winter 1978/1979. Het Vogeljaar 27: 118-123.
- Ganzenwerkgroep Nederland 1978. Resultaten van de ganzentellingen in Nederland in het winterhalfjaar 1976-77 — 3e bericht — Watervogels 3: 145-163.
- 1979. Resultaten van de ganzentellingen in Nederland in het winterhalfjaar 1977-78 — 4e bericht — Watervogels 4: 73-91.
- Huyskens, G. 1977. De verspreiding van *Anser fabalis fabalis* en *Anser fabalis rossicus* in Europa buiten het broedseizoen. Watervogels 2: 69-75.
- Kist, J. 1956. Het voorkomen van de rassen van de rietgans, *Anser fabalis*, in Nederland. Ardea 44: 188-206.
- Roselaar, C. S. 1977. De geografische variatie van de rietgans. Watervogels 2: 61-68.

L. M. J. van den Bergh, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, Postbus 46, 3956 ZR Leersum.